

Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης
Λέκτωρ Εφαρμοσμένης Ηθικής του Πανεπιστημίου Αθηνών

«Ευθανασία και Βιοηθική»

Μετεκπαιδευτικό Σεμινάριο Νοσηλευτικής και Ψυχοκοινωνικής Ογκολογίας, 6 Απριλίου 2005, *Αποτελέσματα Σεμιναρίου*, Έκδοση της Ελληνικής Αντικαρκινικής Εταιρείας, Αθήνα 2006, σσ. 21-32.

Δεν υπάρχει ίσως, όσον αφορά στην ιατρική ηθική, πλέον επίκαιρο, φλέγον αλλά και αμφιλεγόμενο ζήτημα από αυτό της ευθανασίας. Επιτρέψτε μου στο σημείο αυτό να ανοίξω μια παρένθεση σε σχέση με την ιδιότητα της επικαιρότητας που προσέδωσα στο θέμα μας: η ευθανασία είναι διαρκώς επίκαιρη, και θα παραμένει πάντοτε, όσο τουλάχιστον η ιατρική κλίνη θα φιλοξενεί το εναγώνιο και επώδυνο τέλος του ανθρώπου. Διότι όταν ομιλούμε περί ευθανασίας στην ουσία αναφερόμαστε σε μια μορφή θανάτου, στην πιο περίπλοκη, ίσως, που ο θάνατος μπορεί να λάβει.

Γνωρίζουμε όλοι πως ο άνθρωπος μπορεί να επιλέξει ανάμεσα σε πολλούς τρόπους ζωής: έχει τη δυνατότητα να ζήσει με αξιοπρέπεια ή αναξιοπρεπώς, ελεύθερος ή υποδουλωμένος στα πάθη του, σε καταστάσεις ή ακόμη και σε συνανθρώπους του, με εντιμότητα ή και χωρίς αυτή κ.ο.κ. Όταν όμως η εξέτασή μας φθάσει στον θάνατο, θα διαπιστώσουμε πως οι τρόποι με τους οποίους αυτός μπορεί να επέλθει είναι πολύ συγκεκριμένοι και περιορισμένοι: το τέλος της ζωής μας μπορεί να έλθει αφ' ενός με φυσικό τρόπο, αφ' ετέρου με βίαιο και κατά τρίτον με αυτοχειρισμό. Εσχάτως μια τέταρτη επιλογή επιδιώκει με αρκετές, ομολογουμένως, αξιώσεις να προστεθεί στους πιθανούς τρόπους τερματισμού της ζωής: αυτή της ευθανασίας. Τι είναι όμως αυτό που επιβάλλει την είσοδο στο προσκήνιο της ευθανασίας;

Ο άνθρωπος, όπως είναι γνωστό, είναι το μόνο ον με πλήρως ανεπτυγμένες νοητικές δεξιότητες. Ως εκ τούτου, μόνο αυτός, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε, μπορεί να ζει, ενώ όλα τα υπόλοιπα όντα απλώς επιβιώνουν ή υφίστανται. Η ιδιότητά του αυτή, η οποία και τον ξεχωρίζει από την υπόλοιπη δημιουργία, συνιστά την ειδοποίησή του διαφορά αλλά παράλληλα και τον σταυρό του μαρτυρίου του. Και τούτο διότι ο άνθρωπος έχει συναίσθηση της παρουσίας του και της εν τω χρόνω πορείας του. Έχει την δυνατότητα να αναμνησθεί το παρελθόν του, να ζει συνειδητά το παρόν του αλλά και να προσβλέπει στο μέλλον. Μπορεί να έχει φιλοδοξίες, ελπίδες και προσδοκίες. Παράλληλα όμως, μπορεί να αισθάνεται και φόβο για το μέλλον. Επιπλέον, γνωρίζει πως το μέλλον αυτό δεν θα είναι ανεξάντλητο αλλά πεπερασμένο. Ο άνθρωπος είναι το μόνο πλάσμα που ζει γνωρίζοντας πως η ζωή του κάποτε θα

τελειώσει. Υπό την έννοια αυτή, θα μπορούσαμε να τον χαρακτηρίσουμε ως το πλέον τραγικό ον, αφού ο,τιδήποτε πράττει συνοδεύεται από την επίγνωση της προσωρινότητας, άρα και της ματαιότητας. Παράλληλα, βέβαια, η επίγνωση αυτή ενσταλάζει στην ψυχή του τον φόβο για το μέλλον, και ειδικώς τον φόβο για τον θάνατο. Ο θάνατος αποτελεί για όλους μας μια διαρκώς επικείμενη κατάσταση, μια αόριστη απειλή η οποία όμως είναι διαρκώς παρούσα, κρυμμένη ίσως στο πίσω μέρος του μυαλού μας, αλλά πάντοτε ενεργή. Αυτός ο φόβος του θανάτου ακριβώς, ισχυρίζονται στις μέρες μας οι ψυχολόγοι διαφόρων κατευθύνσεων, είναι που ωθεί τον άνθρωπο στην πολιτισμική του δράση. Ο άνθρωπος παράγει πολιτισμό, μετασχηματίζει το φυσικό του περιβάλλον και ορθώνει πνευματικά αλλά και υλικά δημιουργήματα ακριβώς εξαιτίας της επίγνωσης του πεπερασμένου της ζωής του. Η ένστικτη τάση του για δημιουργικότητα τον βοηθά να ξεχνά πως τα δημιουργήματά του και αυτός ο ίδιος μόνο πρόσκαιρη ύπαρξη μπορούν να απολαύσουν. Παράλληλα, βέβαια, ο άνθρωπος δημιουργεί ιστορία, η οποία τον αυτονομεί από την φυσική αναγκαιότητα και του χαρίζει την ψευδαίσθηση πως έχει τη δυνατότητα να επιβιώσει πέραν του φυσικού, ατομικού του τέλους, είτε εξ αιτίας της υστεροφημίας που θα προέλθει εκ των έργων του, είτε μέσω της συνέχειας του είδους. Αν δεχθούμε την παραπάνω άποψη, και εάν αναλογισθούμε το μέγεθος, την έκταση και την λάμψη του ανθρώπινου πολιτισμού, θα μπορούσαμε ίσως να συμπεράνουμε την ένταση του φόβου που ο άνθρωπος νιώθει για τον θάνατο.

Το ερώτημα, βεβαίως, που προκύπτει, είναι περί του τι ακριβώς φοβάται ο άνθρωπος στο θάνατο. Άλλωστε, όπως πολύ καθησυχαστικά υποστήριξε ο Επίκουρος, ο άνθρωπος και ο θάνατος ποτέ δεν συναντώνται. Διότι όταν υπάρχουμε, ο θάνατος απουσιάζει. Και όταν εμφανίζεται αυτός, απουσιάζουμε εμείς. Δεν είναι αυτή μια εξόχως λογική θεώρηση, η οποία θα έπρεπε να εξαφανίσει από την ψυχή μας τον φόβο του θανάτου; Η πραγματικότητα δείχνει πως όχι. Μήπως φοβούμεθα την επικείμενη ανυπαρξία; Όμως και πάλι η ανυπαρξία είναι μια ουδέτερη κατάσταση, και βέβαια πολλές φορές, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, φαίνεται πολύ προτιμότερη συγκρινόμενη με κάποιες μορφές ύπαρξης. Μήπως είναι το άγνωστο; Όμως ο άνθρωπος φαίνεται πως ελκύεται από αυτό, κάτι που υποδηλώνουν οι ανακαλύψεις, οι επινοήσεις και οι κατακτήσεις του. Αν αυτό δεν ίσχυε, το είδος μας θα βρισκόταν ακόμη στα πρώιμα στάδια της εξέλιξής του. Πιστεύω πως όλοι θα συμφωνούσαμε πως, παρότι διαφόρων μορφών φόβος μπορεί να κατοικεί σε κάθε ανθρώπινη ψυχή σχετικά με τον θάνατο, όλοι μας κατά το μάλλον ή ήττον φοβούμαστε τον τρόπο με τον οποίο ο θάνατος θα μας συναντήσει. Και ο φόβος αυτός είναι που οδηγεί στο προσκήνιο την ευθανασία.

Ορισμός

Εάν θα επιθυμούσαμε να ορίσουμε με αδρές γραμμές την ευθανασία, θα λέγαμε πως αυτή ίσταται εν τω μέσω αυτοκτονίας και φόνου. Με την αυτοκτονία μοιράζεται την επιθυμία του θύματος να δοθεί τέλος στη ζωή του, ενώ διακρίνεται αυτής από το γεγονός πως, ενώ στην αυτοκτονία θύμα και θύτης ταυτίζονται, κατά την ευθανασία ο δράστης είναι διάφορος του θύματος. Κοινό σημείο της ευθανασίας και του φόνου αποτελεί η θανάτωση ενός ανθρωπίνου πλάσματος. Ειδοποιός τους διαφορά η επιθυμία του θανάτου από την πλευρά του θύματος στην πρώτη περίπτωση και η επιθυμία της ζωής στη δεύτερη.

Εάν θα θέλαμε να καταστήσουμε σαφέστερη την έννοια της ευθανασίας, θα λέγαμε πως αυτή συνιστά τον σκόπιμο τερματισμό της ζωής ενός ανιάτως πάσχοντος και επωδύνως θνήσκοντος ασθενούς κατ' απαίτησή του από ένα δεύτερο πρόσωπο το οποίο οδηγείται στην πράξη αυτή από ανθρωπιστικά ελατήρια.

Η πρόθεση, τα ανθρωπιστικά συναισθήματα, η ανίατη σε τελικό στάδιο ασθένεια αλλά και η απαίτηση του ασθενούς πρέπει να χαρακτηρίζουν από κοινού την πράξη που αποκαλείται ευθανασία. Εάν ο γιατρός δεν έχει την πρόθεση να τερματίσει την ζωή του ασθενούς, αλλά εκείνος πεθαίνει από παρενέργεια της αγωγής, δεν υφίσταται ευθανασία, είτε ο ασθενής την είχε απαιτήσει είτε όχι. Στην περίπτωση αυτή έχουμε αστοχία ή παρενέργεια (double effect) της επιλεγείσας αγωγής. Εάν ο ασθενής ζητά ευθανασία και ο γιατρός την διενεργεί κινούμενος από ιδιοτελή ελατήρια και όχι από ανθρωπισμό, ο μεν ασθενής έχει υποστεί ευθανασία, ο γιατρός όμως έχει διαπράξει φόνο. Εάν ο ασθενής δεν πάσχει σωματικά αλλά ψυχολογικά, η θανάτωσή του δεν αποτελεί ευθανασία αλλά φόνο που ατυχώς επελέγη αντί της κατάλληλης ψυχικής θεραπείας. Και τέλος, εάν δεν υπάρχει σαφής και εκπεφρασμένη απαίτηση του πάσχοντος, είναι προφανές πως ομιλούμε αποκλειστικά περί φόνου, είτε κίνητρο της πράξης υπήρξε ο οίκτος και, γενικώς, φιλόανθρωπα αισθήματα είτε όχι. Είναι αδιανόητο να επιτρέπουμε στην αγάπη μας για τον συνάνθρωπο να λαμβάνει αποφάσεις και περί της ζωής του. Ας φανταστούμε την περίπτωση ενός ευαισθητοποιημένου ανθρώπου ο οποίος, παρατηρώντας την έλλειψη τροφής που μαστίζει την μαύρη ήπειρο, αναλαμβάνει σταυροφορία εξολόθρευσης των κατοίκων της ώστε να μην υποφέρουν περισσότερο. Ας θεωρήσουμε, επί πλέον, πως οι άνθρωποι αυτοί όντως αργά ή γρήγορα θα έχαναν την ζωή τους από αστία. Δικαιολογείται ηθικώς η πράξη του; Ασφαλώς όχι. Δεν δικαιούμαστε ηθικώς να λαμβάνουμε αποφάσεις για την ζωή των άλλων και, βέβαια, δεν πρέπει να ξεχνούμε πως ο δρόμος για την κόλαση είναι στρωμένος με καλές προθέσεις.

Σε ότι αφορά στην απαίτηση του πάσχοντος να του διενεργηθεί ευθανασία, δεν πρέπει να μας διαφύγει μια επιπλέον παράμετρος, η οποία και καθορίζει ένα πλέγμα ηθικών υποχρεώσεων για το ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Για να έχει τη δυνατότητα κάποιος να απαιτήσει συνειδητά, πρέπει να είναι ελεύθερος να επιλέξει ανάμεσα στις δυνατότητες που του προσφέρονται. Εάν η επιλογή του είναι αποτέλεσμα της άγνοιας ή του αφόρητου και βασανιστικού πόνου, τότε σε καμία περίπτωση δεν είναι ελεύθερη αλλά ετεροκαθορίζεται. Κατά συνέπεια, ο ασθενής που ζητά συνειδητά να του διενεργηθεί ευθανασία είναι εκείνος ο οποίος αφ' ενός δεν σπαράζει από τον πόνο και αφ' ετέρου αυτός που είναι πλήρως και ορθώς ενημερωμένος για την κατάστασή του και τις προοπτικές της. Καθήκον του γιατρού αλλά και του νοσηλευτή, συνεπώς, αποτελεί η καταπράυνση του πόνου και η επαρκής ενημέρωση του ασθενούς, προτού η επιθυμία του για ευθανασία τεθεί υπό εξέταση. Η διενέργεια ευθανασίας σε ανενήμερους ασθενείς κατ' ουσίαν συνιστά φόνο.

Οι δύο άξονες επί των οποίων διαφοροποιούνται τα είδη της ευθανασίας είναι αφ' ενός το είδος της δράσης που αναλαμβάνεται για τον τερματισμό της ζωής και αφ' ετέρου η ύπαρξη ή η απουσία της απαίτησης του πάσχοντος. Σε ότι αφορά στον πρώτο άξονα, ευθανασία είναι δυνατόν να διενεργηθεί είτε με πράξη είτε με παράλειψη. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε ενεργητική ευθανασία, ενώ στη δεύτερη παθητική. Η ενεργητική ευθανασία (active euthanasia) μπορεί να διενεργηθεί με χρήση θανατηφόρου ενέσεως, με χορήγηση υπερβολικής δόσεως φαρμακευτικών σκευασμάτων, ακόμη και με πρόκληση ασφυξίας ύστερα από νάρκωση. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, ο γιατρός παρεμβαίνει ενεργητικά στην πορεία της ζωής του ασθενούς και την τερματίζει. Ο θάνατος του ασθενούς οφείλεται σε μια συγκεκριμένη πράξη ή σειρά ενεργειών του γιατρού ή όποιου άλλου ανέλαβε να διενεργήσει την ευθανασία. Αντίθετα, η παθητική ευθανασία (passive euthanasia) συνίσταται στην παράλειψη ενεργειών οι οποίες θα διατηρούσαν τον ασθενή στη ζωή. Η παύση των υποστηρικτικών μέσων, όπως του αναπνευστήρα ή της συσκευής μηχανικής υποστήριξης της καρδιάς, η διακοπή χορήγησης τροφής και νερού καθώς και η παράλειψη της μετάγγισης αίματος στις περιπτώσεις που είναι απαραίτητη, είναι ορισμένοι τρόποι διενέργειας παθητικής ευθανασίας. Στις περιπτώσεις αυτές θεωρείται πως ο γιατρός δεν παρενέβη στην πορεία της ζωής του ασθενούς, άπαξ και δεν ενήργησε με κάποιον τρόπο, αλλά απλώς άφησε την κλινική κατάσταση να εξελιχθεί φυσιολογικά, επέτρεψε, δηλαδή στα πράγματα «να πάρουν τον δρόμο τους». Στις δύο αυτές μορφές ευθανασίας, την ενεργητική και την παθητική, θα έπρεπε να προσθέσουμε και μια τρίτη, η οποία συνήθως αποκαλείται ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία (medically assisted suicide). Είναι η μέθοδος

που ακολουθεί ο αμερικανός γιατρός Jack Kevoorkian, και συνίσταται στην χορήγηση στον ασθενή μιας συσκευής η οποία θα επιφέρει τον θάνατο. Η συσκευή αυτή εφαρμόζεται και τίθεται σε λειτουργία από τον ίδιο τον ασθενή. Με τον τρόπο αυτό ο γιατρός αποφεύγει τον κίνδυνο της δώξης του για ανθρωποκτονία. Η μόνη δυνατή κατηγορία είναι αυτή της συνέργιας σε αυτοκτονία.

Σε ό,τι αφορά στον δεύτερο άξονα, εκείνον της απαίτησης του πάσχοντος, η ευθανασία μπορεί να λάβει τρεις μορφές. Εάν υπάρχει εκπεφρασμένη απαίτηση από την πλευρά του ασθενούς, η ευθανασία χαρακτηρίζεται εκούσια (voluntary euthanasia). Ορισμένες φορές όμως, εάν για παράδειγμα ο ασθενής βρίσκεται σε κώμα ή εάν αδυνατεί απλώς να εκφράσει την βούλησή του, λαμβάνεται από το ιατρικό επιτελείο σε συνεργασία με τους οικείους του πάσχοντος η απόφαση να δοθεί τέλος στην βασανιστική και ανέλπιδη κατάσταση του πάσχοντος. Στην περίπτωση αυτή ομιλούμε περί ακούσιας ευθανασίας (involuntary euthanasia). Εάν, βέβαια, ο ασθενής κατά το παρελθόν είχε εκφράσει την βούλησή του -είτε προφορικά είτε περιγράφοντάς την σε κάποιο κείμενο- σχετικά με αυτό που θα επιθυμούσε να του συμβεί σε περίπτωση που περιέρχεται στην κατάσταση που βρίσκεται, και εάν εξ αυτής της εξομολόγησης προέκυπτε η επιθυμία για ευθανασία, η ευθανασία χαρακτηρίζεται μη εκούσια (non voluntary). Δεν είναι εκούσια πράξη, διότι ο ασθενής δεν την έχει ο ίδιος ζητήσει. Δεν συνιστά, όμως, ακούσια επιβολή, διότι η κατά το παρελθόν εκπεφρασμένη αντίληψη του πάσχοντος συνάδει με την διενέργειά της. Αρκετές φορές η περίπτωση αυτή χαρακτηρίζεται ως ευθανασία «με εικαζόμενη συναίνεση».

Γιατί η ευθανασία είναι πρωτίστως ηθικό ζήτημα;

Ηθική είναι ο κλάδος της φιλοσοφίας που ασχολείται με πρακτικά προβλήματα της ζωής και μας προτείνει στάσεις και τρόπους δράσης, προβάλλει αυτό που θεωρείται, δηλαδή, ηθικώς ορθό ή εσφαλμένο. Η Εφαρμοσμένη Ηθική εστιάζει σε συγκεκριμένα ζητήματα, όπως η ευθανασία. Για να επιλέξει ελεύθερα και με πιθανότητες ορθής εκλογής ο άνθρωπος, οφείλει να ακολουθεί μια ορισμένη ηθική κατεύθυνση στην οποία και πρέπει να παραμένει σταθερός, κάποιες παραδοχές δυνάμει των οποίων θα διαμορφώνει τη δράση του.

Ο άνθρωπος, παρ' όλα αυτά, έχει τη δυνατότητα να ενεργεί ενάντια σε αυτό που θεωρεί ηθικώς ορθό. Και μάλιστα, πολλές φορές αυτό το πράττει συνειδητά. Η Μήδεια, πριγκίπισσα της Κολχίδος, αποφασίζει να θυσιάσει πλούτο, οικογενειακούς δεσμούς και κοινωνική θέση για να ακολουθήσει τον Ιάσονα. Όταν, μετά από χρόνια, διαπιστώνει πως αυτός δεν είναι παρά ένας αναίσχυντος αριβίστας

αποφασίζει να τον εκδικηθεί με τον σκληρότερο τρόπο: σκοτώνοντας τα κοινά τους τέκνα. Γνωρίζει, βέβαια, πως παράλληλα σκοτώνει και τον ίδιο της τον εαυτό, αφού μια μητέρα δεν διαθέτει τίποτε πολυτιμότερο από τα παιδιά της. Την στιγμή, λοιπόν, που το μαχαίρι της είναι στραμμένο προς αυτά, εκφωνεί τους συγκλονιστικότερους ίσως στίχους που μπορούν να ανεβρεθούν σε αρχαία τραγωδία:

«Γνωρίζω τι είδους εγκλήματα πρόκειται να επιτελέσω
η οργή μου, όμως, είναι ισχυρότερη από τη λογική μου.»

Τι αξία έχει, λοιπόν, η Ηθική, άπαξ και ο άνθρωπος δύναται να ενεργεί ανεξάρτητα από τα κελεύσματά της; Αξίζει τον κόπο να επενδύουμε κόπο και χρόνο για να οριοθετήσουμε ηθικά ένα ζήτημα όπως η ευθανασία, αφού ούτως ή άλλως τελικώς θα ενεργήσουμε ανεξάρτητα από την όποια ηθική ανάλυση;

Ο άνθρωπος οφείλει να γνωρίζει το ορθό, ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη υποταγή του στο λάθος. Ακόμη και όταν σφάλει πρέπει να έχει επίγνωση του γεγονότος αυτού και με θάρρος να αναλαμβάνει την ευθύνη των πράξεών του και να αναμένει τις όποιες συνέπειες. Είτε διενεργήσει ο γιατρός ευθανασία είτε όχι, οφείλει να γνωρίζει εάν πρόκειται περί ηθικώς άξιας ή απαξιωμένης πράξης. Δεν υπάρχει αποκρουστικότερο θέαμα από αυτό του χαμερπούς και γλοιώδους εκείνου πλάσματος, το οποίο βαφτίζει την ανάγκη του φιλοτιμία και την αδυναμία ή ανεπάρκειά του ηθική επιλογή και ιδεολογία. Αυτού του είδους ο χαμαιλέοντας ενεργεί άλλοτε με έναν συγκεκριμένο τρόπο και άλλοτε εντελώς διαφορετικά, παρόλο που οι περιστάσεις είναι ίδιες. Και παρά το γεγονός αυτό, επιμένει να ισχυρίζεται πως και στις δυο περιπτώσεις έπραξε το ορθό.

Η Ηθική οφείλει, λοιπόν, να αποφασίσει επί του ζητήματος της ευθανασίας, ώστε τα ηθικά όντα να γνωρίζουν εάν πράττουν το ορθό διενεργώντας την ή απέχοντας από την εφαρμογή της. Της ηθικής διευθέτησης έπεται η νομική αντιμετώπιση, η οποία δυνάμει των θεσπισμάτων της κατοχυρώνει, περιγράφει και καταγράφει την ηθική επιλογή. Διότι δεν νοείται νόμος ο οποίος δεν ακολουθεί τις κοινωνικές ηθικές επιλογές και, βέβαια, είναι θνησιγενής εκείνος που τις αντιστρατεύεται.

Ηθικά ζητήματα

1. Είναι η ευθανασία έγκλημα;

Ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας δεν χρησιμοποιεί τον όρο «ευθανασία». Οι διατάξεις που ρυθμίζουν το επίμαχο ζήτημα ανήκουν στην ομάδα εκείνη των άρθρων που ασχολούνται με την ανθρωποκτονία, κάτι που είναι δηλωτικό για την στάση του νομοθέτη απέναντι στο θέμα. Το άρθρο 300 που ρυθμίζει τα της ευθανασίας αναφέρει πως «όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι' αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια, τιμωρείται με φυλάκιση» (δέκα ημέρες έως πέντε χρόνια). Από τα παραπάνω προκύπτει πως ακόμη και αν το ίδιο το θύμα έχει ζητήσει τον θάνατό του και ο θύτης κινήθηκε με μοναδικό κίνητρο τον οίκτο, η πράξη αντιμετωπίζεται ως αξιόποινη και τιμωρείται. Βέβαια ο νομοθέτης δεν εξισώνει την ευθανασία με κοινή ανθρωποκτονία από πρόθεση, και γι' αυτό την τιμωρεί ελαστικότερα.

Σε ότι αφορά στο ηθικό σκέλος του ερωτήματος, παρόλα ταύτα, τα πράγματα δεν είναι τόσο ξεκάθαρα. Και τούτο διότι, εάν χαρακτηρίσουμε την ευθανασία πράξη εγκληματική, είμαστε υποχρεωμένοι να θεωρήσουμε εγκληματία εκείνον που την διενεργεί. Μπορούμε, όμως, ελαφρά τη καρδιά να χαρακτηρίσουμε εγκληματία τον γιατρό που σκύβει πάνω από τον ανθρώπινο πόνο και δωρίζει τον θάνατο στον ασθενή του που εκλιπαρεί για αυτόν; Είναι ανάλητος φονεύς εκείνος που, ταυτιζόμενος με τον πάσχοντα και ευαίσθητοποιούμενος στην απάνθρωπη οδύνη του, συντομεύει το τέλος ώστε να ανακουφίσει την βασανισμένη ύπαρξη από τον πόνο, αφού η επιστήμη δεν επιτρέπει την θεραπεία ή έστω την σταθεροποίηση της κατάστασής του και δεν προσφέρει ανακούφιση του άλγους; Δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας πως ο γιατρός που διενεργεί την ευθανασία θέτει σε κίνδυνο την επαγγελματική του σταδιοδρομία, την προσωπική και οικογενειακή του γαλήνη καθώς και την ψυχική του ισορροπία. Και όλα αυτά χωρίς κάποιο ιδιοτελές κίνητρο, χωρίς να προσδοκά κάποια προσωπική ωφέλεια, αλλά από καθαρή και έντονα βιωμένη αγάπη προς τον πάσχοντα. Θα μπορούσε ο γιατρός που έχει διενεργήσει ευθανασία σε ασθενείς του να ταυτισθεί με τον κατά συρροή δολοφόνο, αυτόν που η ψυχική διαστροφή ή η ικανοποίηση βάρβαρων και σκοτεινών ενστίκτων έχει οδηγήσει στην αφαίρεση ανθρωπίνων ζώων; Θεωρώ πως όχι. Ενώ, λοιπόν, δεν είναι βέβαιο πως η ευθανασία είναι μια αποδεκτή ηθικά επιλογή, φαντάζει απολύτως προφανές πως παράλληλα δεν αποτελεί και εγκληματική πράξη.

2. Έχει ηθική αξία η διάκριση της ενεργητικής από την παθητική ευθανασία;

Η παθητική ευθανασία είναι, γενικώς, μια ευρύτερα αποδεκτή πρακτική σε σχέση, τουλάχιστον, με την ενεργητική. Αυτό συμβαίνει

διότι στην περίπτωση της παθητικής ευθανασίας θεωρείται πως ο γιατρός δεν συνετέλεσε στη θανάτωση του ασθενούς, αντίθετα άφησε τα πράγματα να ακολουθήσουν τη φυσική τους πορεία. Κατά την ενεργητική ευθανασία, όμως, ο γιατρός ενεργεί άμεσα και η ενέργειά του αυτή είναι που επιφέρει τον θάνατο του ασθενούς. Υπό την έννοια αυτή η παθητική ευθανασία δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί φόνος, ενώ η ενεργητική πολλές φορές αντιμετωπίζεται ως τέτοια. Εκτός αυτών, η επιλογή της παθητικής ευθανασίας σπάνια μπορεί να έχει νομικές επιπτώσεις για τον γιατρό που τη διενεργεί, και τούτο διότι η ιατρική κρίση και η επιστημονική επιλογή δύσκολα οδηγούνται στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Είναι λοιπόν ο γιατρός που παραλείπει να δράσει ώστε να διατηρήσει τον ασθενή του στη ζωή ηθικότερος εκείνου που ενεργεί για να δώσει τέλος στη ζωή του;

Σε ότι αφορά στην ηθική αντιμετώπιση της ευθανασίας, η παθητική μορφή της δεν δύναται να λαμβάνει διαφορετική τιμή από την ενεργητική, άπαξ και η πρόθεση και στις δύο περιπτώσεις είναι η ίδια. Και οι δύο μορφές της ευθανασίας εξυπηρετούν τον ίδιο σκοπό, και από την πλευρά του γιατρού η όποια προτίμηση δεν αποτελεί παρά στρατηγική επιλογή που ως στόχο της έχει τη θανάτωση του ασθενούς. Δεν υπάρχουν ηθικά μέσα όταν ο στόχος είναι ανήθικος. Αν η ευθανασία πρέπει να απαξιωθεί ηθικά, τότε η διάκριση της ενεργητικής από την παθητική μορφή της δεν μπορεί παρά να είναι εντελώς αδιάφορη. Για να γίνει αυτό ευκρινές ας μετέλθουμε το ακόλουθο παράδειγμα: έστω ότι ο Α επιθυμεί για ιδιοτελείς λόγους να φονεύσει τον Β. Στην πρώτη, λοιπόν, περίπτωση, τον βλέπει να περπατά στον δρόμο και, με το αυτοκίνητό του τον κτυπά και τον σκοτώνει. Η ηθική ευθύνη της θανάτωσης τον βαρύνει ξεκάθαρα. Στη δεύτερη περίπτωση, ενώ οδηγεί αναζητώντας τον αποφασισμένος να τον κτυπήσει και να τον σκοτώσει, βλέπει τον Β να σφαδάζει αιμόφυρτος στο οδόστρωμα. Ενώ μπορεί να τον βοηθήσει και να τον σώσει, τον εγκαταλείπει σκόπιμα γνωρίζοντας πως η πράξη του αυτή θα είναι για τον Β μοιραία. Στην περίπτωση αυτή, δεν ευθύνεται ηθικώς για τον θάνατο του θύματος εξίσου;

Επιπλέον, πέρα από την αδυναμία κατ' αρχήν ηθικής διαφοροποίησης της ενεργητικής από την παθητική ευθανασία, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η επιλογή της ενεργητικής ευθανασίας κατοχυρώνει για τον γιατρό μεγαλύτερη ηθική αξία σε σχέση με την παθητική. Ας αναλογισθούμε τους τρόπους με τους οποίους ο ασθενής πεθαίνει κατά την ενεργητική ευθανασία. Μια θανατηφόρος ένεση δίνει σύντομο και ανώδυνο κατά το δυνατόν τέλος στη ζωή του. Η επιθανάτια αγωνία είναι περιορισμένη και ο θάνατος όσο ανθρώπινος επιτρέπει η κατάσταση του. Η παθητική ευθανασία, όμως, δεν είναι καθόλου τέτοια. Ο ασθενής θα πεθάνει είτε από αστία είτε ασφυκτιώντας από την διακοπή λειτουργίας του αναπνευστήρα, ή ακόμη και με την εναγώνια

επίγνωση πως η αδύναμη καρδιά του θα σταματήσει από στιγμή σε στιγμή, αφού πλέον δεν υποστηρίζεται μηχανικά. Ο θάνατος επέρχεται βασανιστικά και διαρκεί πολύ, το τέλος είναι αναξιοπρεπές και ψυχοφθόρο τόσο για τον μελλοθάνατο όσο και για τους οικείους του. Εάν αναλογισθούμε όλα τα παραπάνω, θα διερωτηθούμε για ποιο λόγο θα επέλεγε κάποιος την παθητική ευθανασία. Η απάντηση είναι πως αυτό θα συνέβαινε μόνο και μόνο για να μη θιγούν τα προσωπικά του συμφέροντα, για να πραγματοποιηθεί η πράξη εν κρυπτώ και να μην υποστεί ο γιατρός τις συνέπειές της. Με άλλα λόγια ο γιατρός επιλέγει να τερματίσει την ζωή του ασθενούς του επώδυνα, βασανιστικά και αναξιοπρεπώς για να μην έχει ο ίδιος κυρώσεις, ενώ του είναι δυνατόν να το πράξει με πολύ πιο ήπιο και ανθρώπινο τρόπο αναλαμβάνοντας όμως την ευθύνη της πράξης του. Πλέον, θα διερωτηθούμε, ποια από τις δύο επιλογές φαίνεται να υπερέχει ηθικά; Μα είναι προφανές πως η ενεργητική ευθανασία υπερακοντίζει την παθητική σε ότι αφορά την ηθική της αξιολόγηση, εάν ληφθούν οι ανωτέρω παράμετροι υπ' όψιν. Ας μην εμπλακούμε, παρόλα αυτά, στην αδιέξοδη συζήτηση περί ηθικής υπεροχής εκάστου εκ των μορφών ευθανασίας. Ηθικά η διάκριση της ευθανασίας σε ενεργητική και παθητική είναι αδιάφορη.

3. Συνάδει η ευθανασία με το ιατρικό καθήκον;

Παρότι πάρα πολλά έχουν μεταβληθεί σε ότι αφορά στην ιατρική επιστήμη κατά το πέρασμα των χρόνων, υπάρχει κάτι που παραμένει αναλλοίωτο. Αυτό δεν είναι άλλο από την αίσθηση περί ιατρικού καθήκοντος. Αν η αίσθηση αυτή μπορεί να περιγραφεί σε κάποιο κείμενο, τότε το κείμενο αυτό θα μπορούσε να είναι μόνο ο Όρκος του Ιπποκράτους. Ποια είναι η στάση έναντι της ευθανασίας που ο Όρκος προτείνει;

Η τοποθέτηση του Όρκου φαίνεται να είναι καταδικαστική και ξεκάθαρη. Αναφέρεται επί λέξει στο κείμενο: δεν θα δώσω σε κανέναν θανάσιμο σκεύασμα ακόμη και αν μου ζητηθεί, ούτε θα χορηγήσω τέτοιου είδους συμβουλή (Οὐ δώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηγήσομαι ξυμβουλίην τοιήνδε). Είναι προφανές πως ο Όρκος του Ιπποκράτους καταδικάζει ξεκάθαρα την ενεργητική ευθανασία, ενώ και η ιατρικά υποβοηθούμενη ευθανασία δεν παραμένει σε καμία περίπτωση αλώβητη. Αν, λοιπόν, το κείμενο που θεωρείται επί αιώνες το ευαγγέλιο της ιατρικής επιστήμης καταδικάζει την ευθανασία, με ποιο τρόπο θα μπορούσε αυτή να θεωρηθεί συμβατή με το ιατρικό καθήκον;

Δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας το γεγονός πως ο Όρκος συνετέθη και κατεγράφη σε μια εποχή κατά την οποία ο ρόλος του γιατρού ήταν εν πολλοίς διαφορετικός σε σχέση με τις μέρες μας. Ο

γιατρός πολλές φορές χρησιμοποιούταν ως όργανο και μέσο βασιλικής διαδοχής ή εξόντωσης ανεπιθύμητων ανταγωνιστών, άπαξ και εκείνος μόνο κατείχε τα μυστικά της παρασκευής δηλητηριωδών ουσιών. Η πρόβλεψη, λοιπόν, περί της μη χορήγησης θανάσιμου φαρμάκου θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως καθησυχαστική του φόβου που οι δυνατότητες του γιατρού προξενούσαν. Παράλληλα θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει πως ο όρκος περιλαμβάνει προβλέψεις οι οποίες όχι μόνο δεν τηρούνται στις μέρες μας, αλλά εξόφθαλμα και κατάφωρα παραβιάζονται. Προβλέπεται η διδασκαλία της ιατρικής, επί παραδείγματι, άνευ μισθοῦ αλλά και χωρίς την χρήση και παραγωγή γραπτών κειμένων (άνευ ξυγγραφής), ενώ παράλληλα απαγορεύεται η διακοπή της κύησης αλλά και η διενέργεια εγχειρήσεων από τον γιατρό, ακόμη και σε ασθενείς που υποφέρουν από πέτρα στα νεφρά που προκαλεί εντονότατους πόνους (όμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω - Οὐ τεμέω δὲ οὐδὲ μὴν λιθιῶντας). Βεβαίως κατά την εποχή μας ουδείς διδάσκει ἢ εξασκεί το επάγγελμά του δωρεάν, το συγγραφικό έργο θεωρείται προϋπόθεση της ορθής διδασκαλίας, ενώ βέβαια η άμβλωση αλλά και οι κάθε είδους εγχειρήσεις αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της ιατρικής. Εάν λοιπόν σταθούμε στο γράμμα του Όρκου, ἢ θα πρέπει να δεχθούμε όλες τις προβλέψεις του ἢ αλλιώς να τις απορρίψουμε συλλήβδην.

Πάντοτε, βέβαια, διαθέτουμε την επιλογή της ερμηνείας του πνεύματος του Όρκου. Εάν προτιμήσουμε να μείνουμε πιστοί στο πνεύμα, δεν μπορούμε παρά να το εντοπίσουμε σε μία φράση που επαναλαμβάνεται στο κείμενο: ο γιατρός πρέπει να λειτουργεί επωφελώς για τον πάσχοντα (Διαιτήμασί τε χρήσομαι ἐπ' ὠφελείη καμνόντων - ἐσελεύσομαι ἐπ' ὠφελείη καμνόντων). Το τι ακριβώς αποτελεί ωφέλεια για τον πάσχοντα, αποτελεί αντικείμενο της ιατρικής κρίσης. Κάποιες φορές, όταν πλέον τα περιθώρια και τα μέσα έχουν εξαντληθεί, πιθανόν ακόμη και η ευθανασία θα μπορούσε να θεωρηθεί επωφελής. Ίσως πάλι και όχι. Το ζητούμενο στην ηθική εξέταση που επιχειρείται, όμως, δεν είναι τελικώς τόσο η ορθότητα της επιλογής όσο η προαίρεση. Ο γιατρός μπορεί να σφάλει, το σφάλμα του όμως πρέπει να είναι εντεταγμένο στην προσπάθειά του να ωφελήσει τον πάσχοντα. Κανείς δεν μπορεί να είναι αλάνθαστος, ιδίως όταν καλείται να λάβει σε βραχύ χρόνο αποφάσεις κρίσιμες και άμεσες. Αυτό που στον γιατρό δεν μπορεί και δεν πρέπει να επιτρέπεται είναι η αδιαφορία για τον πάσχοντα.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε πως για την ηθική διευθέτηση του ακανθώδους ζητήματος της ευθανασίας υπάρχει ακόμη πολύς δρόμος να διανυθεί. Τα ηθικά προβλήματα είναι πολλά και περίπλοκα, ενώ μια αβασάνιστη αντιμετώπιση του θέματος δεν θα μπορούσε παρά να είναι ανεύθυνη όσο και καταστροφική. Ας μη βιαστούμε να ηθικοποιήσουμε την ευθανασία. Ο έλεγχος και η καταστολή του πόνου ενδέχεται να

αποτελούν απαντήσεις στα γενεσιουργά αίτια της ευθανασίας πολύ πιο αποτελεσματικές και ηθικώς αποδεκτές. Άλλωστε, στον τομέα αυτό συντελείται εντυπωσιακή πρόοδος με λαμπρά αποτελέσματα. Ενδεχομένως στην κατεύθυνση αυτή θα έπρεπε η ιατρική επιστήμη να στραφεί και να επενδύσει. Ας μη σπεύσουμε, όμως, να καταδικάσουμε και τον γιατρό που διενεργεί ευθανασία στον ασθενή του, που βιώνει με ευαισθησία την οδύνη του πάσχοντος και συντρίβεται από την ανεπάρκεια της επιστήμης του να δώσει απάντηση στον πόνο του ανθρώπου λίγο πριν το τέλος. Ας μην χαρακτηρίσουμε με ευκολία επίορκο εκείνον που αγωνιά και πάσχει μαζί με τον θνήσκοντα. Επίορκος ας είναι αυτός που αδιαφορεί για τον ανθρώπινο πόνο, αυτός που διενεργεί την ευθανασία για να απαλλαγεί από ένα ενοχλητικό και δυσάρεστο περιστατικό. Επίορκος ας είναι εκείνος που έχει ξεχάσει πως ένας γιατρός πρέπει να διαθέτει τον ανθρωπισμό όλων των υπόλοιπων ανθρώπων συγκεντρωμένο. Η αγάπη, ο οίκτος, ο ανθρωπισμός και η συμπάθεια δεν είναι δυνατόν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν σφάλματα ή ηθικά παραπτώματα.